

ՓՈՒ ՎԱՆԵՐԻ ԵՒ ԻՐ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆԸ

(*Смр. Рmqif.*, 1947, [p]u 3-4, t₂ 69)

Դերը՝ զոր փօլ վալերի կու տայ բա
նասանդուլթեան՝ հզորապէս հոգեկտե
և ներքին, հակառակ Պառնասեան լեռու
Նոր-Դասականներու (Ժան Մօրէտտի պր.
պրոցին), որոնք բնութիւնը և կամ պատ.
մական զէպքերն ու անձերը ունէին իրենց
երգին նիւթ: Քերթուած մը հետեւաբար,
լստ վալերիի, արդիւնքն ըլլալու է ներ-
քին ներուժ տպրումին, ներքին գոյավի-
ճակի մը, մանաւանդ թէ արտայայտու-
թիւնը հոգւոյն ամէնէն խուսափուկ ու
անսովոր կերպով գերզգայուն անցքերուն:
Ինքն արդէն գերզգայուն բանաստեղծը (*poète
hyperconscient*), որ իր եսին զխթանքն
ունի, որ կը սիրէ շնչել իր եսին իմա-
ցական, ինքնագիտակից և վերաթոշ
ձկտումներու պարունակին մէջ, սպրիւ իր
հոգեկանութեան ցոլացումի պալատին մէջ.
«Palais fermé de miroirs» ²²:

« Ինքնաճանաչումը » (connaissance de soi-même) բառ մըն է, որ զարձաժ է այլեւս պաշտօնական եզրը՝ իր իսկ արտայայտութեամբ՝ որակելու համար բանաստեղծութեան այն տեսակը, որուն կը ձկտի վալերի : Ինքնաճանաչումի այս տեղը՝ որ տեսակ մը զբաղան փիլիսոփայութիւնն է վալերիին, ի յայտ կու գայ իր քերթուածներուն խորք. իր արձակներուն որպէս հիմնական գիծը : « Fragment du Narcisse »-ը կը պատկերացնէ իրապէս բանաստեղծը՝ խորանալու իր այս ճիգին մէջ հոգւոյն ամէնէն ներքին ծալքերուն, իր սիրոյ տառապանքին ա-

(22) Introd. à la méthode de L. da Vinci.

մէնէն նրբին տրտայտառութեան խորը :
« Ծամբարամ » մեղտարամին երրորդ արա-
ւին մէջ, հոն ուր հեշտասէր խաղաւթին
հոգեկան սլացքին շեշտը կ'արձագանգէ,
մենք Վալերիին հոգւոյն երգն է որ կը
լսենք, անոր ներհայեցողական ձկտութիւն
երգը : Ծամբարամ իր աշտարակին բար-
ձունքէն՝ արշալույսի ներշնչող թարմ գե-
ղեցկութեան մէջ՝ դիտելով թագաւորու-
թեան սահմանները՝ երբ կ'ըսէ. « Mon
cœur est bien plus vaste que tout
Royaume, et il n'y a point de
tour si haute, que je puisse de sa
hauteur découvrir les bornes de mon
âme » մենք կը լսենք աղաղակը Վալե-
րիին, որ կ'որոնէ անծայրածաւալ հորի-
զոնները իր հոգւոյն : Այս ներհայեցողա-
կան ճանաչողութեան (intuition) առաւ-
կանն է ամէն ինչ որ բանաստեղծին ներ-
քին կեանքին հետ տունչալթիւն ունի, իր
անձնականութիւնը, տենչանքները, յու-
զումները, եւր ամբողջապէս՝ ամենա-
ւայն առումով, բայց ոչ այն մեթոտով
որ կ'իրարեկուր փիլիսոփայութեան մէջ՝
յանգելով հոսկ բանաձեւուած արտայայ-
տութիւններու, այլ իրրեւ հոգեկան —
խմայտական սլացք մը ամէնէն թարուն,
քօղարկեալ, նոյնիսկ սօղմային
զգացողութիւններուն երգը տալու : Բա-
նաստեղծը հետեւաբար ըստ Վալերիի,
հարկ է տալի շարունակական ճիգի մը
մէջ ճանչնալու ինքզինքը, ու այդ ճանա-
չումին բազմալար երգն յօրինելու . իր
քերթուածներն ալ արդէն մէն մի փորձերն
են այդ ջանքին . « Je ne puis arriver
(կ'ըսէ ան) à comprendre que l'on
ne cherche pas à descendre dans

soi-même le plus profondément qu'il
soit possible »²³.

* * *

Երկու տարրեր կը բաղադրեն ընդհանուրին մէջ Վալէրեան քերթուածներուն խորքը. յացարձակ ներհայեցողութեան կամ ինքնաճանաչումի մկտում, և շարժման, փոփոխութեան ու կեանքի նրապայրը. երկու տարրեր՝ որոնք աւելի կամ նուազ շեշտուած են: Կայ երրորդ զգայնութիւն մ'ալ՝ տխրութեան զգացումը, որպէս հետեւանք տինգերրի կարգին բացատրութեան մէջ իր ունեցած անկարողութեանը, և թերեւս աւելի ուղիղ պիտի ըլլայ ըսել՝ յոտտեան փոխադրութեան մը ծանրութիւնը:

«Ծովափնեայ գերեզմանատունը» (Le Cimetière marin) և «La Jeune Parque», երկուքն ալ ամէնէն յատկանշականները Վալերիան մտայնութեան և գրականութեան, կեանքի ուժեղ պէտքով մը և երգով մը կը վերջանան, ու կու տան մարդկային չորատանջ հոգին, ընդհանուր և վերանցական՝ յարմար ամէն ժամանակներու ։

«La Jeune Parque»-ը յայտնութիւն մը կ'ըլլայ բանաստեղծին արտագրուած լեհանց մէջ, երբ ան յետ լուծեան և մեկուսացումի տարիներուն՝ ղուրս կու գայ յանկարծ իբրեւ վարագոյրէ մը, կատարելագործուած և հասունցած՝ իբրեւ մարդ և իբրեւ բանաստեղծ։ Իր ամէնէն երկաւրաշունչ քերթուածն է, որպէս զրական փորձ մը նետուած հրապարակին վրայ, տոանց յաւակնութիւններու, պտուղ իր երկարատեւ խսկումներուն (1913-1917),

(23) Lettre d'un poète. M. Ch. 1930, p. 177.
Traduzione poetica della

«Jeune Parque», ed. Torino, 1930.

(25) Պատերի կը բացարե գոյն հետեւով զոյգ
« Quelques vers naquirent. Quelques fragments
se formèrent; quelques incidents extérieurs

յղացուած և զրի առնուած պատերազմի
ազմուկներուն մէջ, և որ սակայն ո՛ր և է
կապ չունի պատերազմին հետ. թերեւս
հակազդեցութեան մը արդիւնք է՝ կեանքի,
կենսունակութեան բուռն տենչի մը զար-
թումով բանաստեղծին մէջ՝ ի տես բնա-
ջնջումի անմարդկային նախճրներուն: —
Ամէնէն մթին և անթափանցիլ էջն է ըստ
հանրային կարծիքին, որ արտադրուած
ըլլայ ֆրանսական գրականութեան մէջ.
«Le plus obscur, dit-on, de la langue
française» կը կրկնէ ինքին Վալերի
եւս Aldo Capasso-ի խաւերէն թարգ-
մանութեան յառաջաբանին մէջ ²⁴: Այդ
մթութիւնը ծնունդ է գաղափարներու խառ-
նուրդի մը՝ դիցարանական ու հոգեբանա-
կան երկու տարրեր աշխարհներու, ան-
ճնական զգացողութիւններու՝ միատիքա-
կան և այլաբանական նկարագրով մը:
Վերթուածին յօրինումն ²⁵ իսկ արդիւնք է
տարբեր տարբեր պահերու և ժամանակ-
ներու, և տարբեր վիճակներու բանաս-
տեղծին մէջ, որոնց սակայն տուած է
միատարր զօդաւորում մը:

Դիցարանական շողշողուն զգեստաւորումի տակ, « La Jeune Parque » եսի, ինքնաճանաչումի փիլիսոփայութիւնն արտայայտող ստեղծագործութիւն մ'է, իմացական բնոյթով՝ բայց միանգամայն խորապէս զգայական, մարդկային, անզսպելի փարուժով կեանքին, պատկերացում երիտասարդ կնոջ մը մէջ, նկատելի խոշոր քերթուած մը, ուր իմացական և տխարեքայիկ ձկտումներուն միացած է յայտնի զգայականութիւն մը, որ կը զատորոշէ վալերեան բանաստեղծութիւնը:

précipitèrent quelques aspects ou quelques paroles: l'idée de faire paraître et chanter une vie sous la figure d'une jeune femme se déclara comme solution unique de la diversité de ces parties offertes ». Lettre à mon traducteur, *ibid.* 42 15.

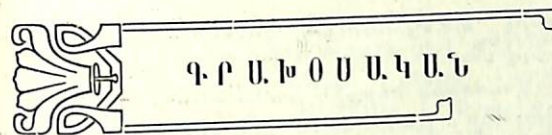
«La Jeune Parque» կէս զիցուհի, կէս աղջիկ, անձնաւորումը կեանքին, բնութեան ամայի մէկ վայրին մէջ՝ վերադարձած խոր թմրութենէ մը՝ ծովէն եկող հովին փայփայանքին ու աստղերու հայեացքին տակ՝ կը զգայ քաղցը կոտորանքը հաճոյքին իր մարմնոյն անդամներուն վրայ՝ օձի մը խածուածքէն արթննալով իր մէջ տենչը կեանքին, սիրոյ և հաճոյքին։ Հաճոյքին կը յաջորդէ ցաւին գիտակցութիւնը՝ հոգեկան տառապանք մը. այդ ցաւը որ արդիւնք է կսին պարտութեան՝ ինքնին հպարտութիւնն է անոր հոգեոյն՝ որ կ'ընդլզի կրած նուաստութեան առջեւ։ Յաւին գիտակցութեան կ'ընկերանայ իսկոյն մահուան երկիւղն ալ, ու այսպէս նէ տառանուած ալիքներէ սիրոյ, ցաւի և վախի՝ կը տարուբերի մէկէն միւսը։ Հոգիի ձկնառններուն և նիւթին, կսին վսեմ տենչանքներուն և Ոչ-Եսին (նիւթին, մարմնոյն) հրապոյրներուն մէջ գալարուող այդ կոյսը կը տառապի շրջապատուած բնութենէն, որ իր զգլխիչ խողտանքովը, և աստղերն իրենց փայլով ու հովն իր փաղաքշանքովը կը զրգոեն անվերջ։ Վալերի օձի պատկերը գործածելով՝ կը մօտենայ աստուածաշնչական գաղափարին, ուր օձը՝ անձնաւորումն է մեղքին, հաճոյքին։ Բայց այսչափ միայն. մնացածը Վալերիի անձնական տեսութիւններն են, իր երեւակայութեանը պտուղ՝ պատկերացումի եղանակին մէջ. նիւթը արտաքսապէս նկատած ֆիլսոֆական կան Եսի և Ոչ-Եսի փիլիսոփայութեան կերպարանքն ունի, սակայն իրականին մէջ յաւիտենական երկուութեան հարցն է, բախումը նիւթական և հոգեկան ուժերուն մարդուն մէջ։

Վալերիի բանաստեղծութիւնը ունի յաճախ կրկնութիւն նիւթերու. հոգիի և նիւթի պայքարին երգը ընդլայնուած է այս անգամ աւելի մօտէն հետեւելով աստուածաշունչին պատմած սկզբնական մեղքի պարագաներուն՝ իր «Ebauche d'un

serpent» ուժ, որ ուժեղ պատկերացում մ'է զիւին (անձնաւորուած օձին մէջ) ծրագրին՝ դաւելու Եւայի կեանքին ու երջանկութեան, մենախօսութիւն մը ընդդէմ Գերագոյն Լին, արարչագործութեան մեծութեան ու գեղեցկութեան, բուն զայրոյթով իր անկման համար, և լի վրէժով և սխով ի պատկեր Աստուծոյ ստեղծուած արարածներուն դէմ։ «Pythie» կ'արծարծէ կարծես La Jeune Parque-ի նիւթը նման ձեւով մը, բայց աւելի նուազ գեղեցկութեամբ և արժէքով. հոս ալ կոյսին աղեխարշ աղերսումը կեանքին համար՝ յանուն իր կուսութեան, յանուն իր տկարութեան այն աստուածէն որ տիրացած է անոր և կը ցանկայ արիւնին։ «Fragment du Narcisse» սիրոյ երգն է, մանաւանդ թէ սիրոյ տառապանքին երգը, թէեւ նիւթով վերարտադրութիւն մը յունական դիցարանութեան մէջ ծանօթ՝ Նարկիսոսի առասպելին. անմահ գեղեցկութեամբ օժտուած պատանին՝ որ կ'արհամարհէ ամէն հրապոյր՝ հուսկ կը պատժուի տառապելու իր գեղեցկութեան պատկերով, զոր օր մը զժբախտութիւնը կ'ունենայ ցոլացած տեսնելու վճիռ առուակի մը մէջ։ Հոն օրերով, գիշերներով ընկղմած խոտերու և թուփերու մէջ, լքուած և յուսահատ կը մենախօսէ... Ու յանկարծ կը լսէ հեգնանքը Արադակցին (յաւերժահարս՝ արհամարհուած իրմէ և կատաղութենէն ծիրած ու փոխուած ժայռի՝ պահելով լոկ ձայնը) որ կը կրկնէ իր տխուր երգը։ Քերթուածը ուժեղ զգացողութեան, տառապանքի յուզումներու արտայայտութեան, մտի և արիւնի պայքարին համար՝ որ հոն ներկայացուած է, Վալերիի գեղեցկագոյն արտադրութիւններէն մին կը կազմէ, և միանգամայն ամէնէն յատկանշականներէն՝ որովհետեւ գերազանցապէս ինքնաճանաչումի, հոգեկան վերլուծումի ճիգն է որ հոն կը կատարուի։

Հ. Մ. ՃԱՆԱՇԵԱՆ

(Շարունակելի)

ՎԱՆԱՏՈՒՐ. - «ԽԵՂՃ ՄԱՐԴԱՊՈՒԹԻՒՆ» (1941-1946) տպ. Վենետիկ - Ս. Ղազար. 1948. Գին՝ իս. 1. 350:

Վանատուր (Հ. Վահան Յովհաննէսեան) նոր հատորով մը ասպարէզ կու գայ՝ շուրջ ինը տարի վերջ՝ ատիրակեան հողի, կլիմայի և մանաւանդ իր գերութեան շրջանի ներշնչումները տալու մեղի, յետ հայրենասիրական և ուրիշ քնարերական բանաստեղծութիւններուն, ամփոփուած Հայրենի կրակարան (1930) և Սրտերու Երգը — Վանքի Ծաղիկներ (1939) հատորներուն մէջ։

Հատորը որ կը դրուի հիմա հրապարակի վրայ — Խեղճ մարդկութիւն — Բենիամին իր աքսորավայրին և գերութեան փշաթելերուն մէջ անցած կեանքին դառն յուշերը կ'երգէ՝ ձակառագիթ, Տրտում է անձն իմ, ի մտանել արեգական երբեակ բաժանումներով։

Խեղճ մարդկութիւնը՝ համաձայն հեղինակի մտքին՝ է պատկերը տառապող մարդոց, արձագանքը վշտաշարժար մարդկութեան, սրտակեղծ աղաղակները և ոգորումները կրքի զոհ և մահուան որս թշուառ արարածներու։ Եւ արդարեւ ընդհանուրի մէջ հատորին պարունակութիւնը կ'արդարացնէ տիտղոսը. գիտենք թիւնը կ'արդարացնէ «Խեղճ մարդկութիւնը» ոչ թէ միայն՝ որ «Խեղճ մարդկութիւնը» ոչ թէ միայն, այլ անուղղակի կերպով պատկերացուցած է՝ տառապող ֆերքոպի կերպարանով անդրադարձումով։ Քերթողը կը տառապի, և իր մէջ մարդկութիւնը՝ որ ամէն կլիմայի և դասի տակ նոյն է, կը մասնակցի իր ցաւերուն, կը շարժի ու կ'ապրի իր շուրջ՝ որոնց ինքը կը հասնի սիրտինը, օղնութեամբ. այսպէս են Սիրտս բաց է ձեզ համար, Փոքրիկիմ բացերը, եր, կ'ուզէի որ, Սեւ ֆաղափիմ բացերը, ինկող տերեւները։ Քերթողն առանձին է մերթ, կը տառապի խոր ու երկար գիշերներու անքնութեամբ, չարատանջ տեսիլներով անորոշ ասպարէզի մը, բանտուած փշաթելին սահմաններէն ներս՝ երազելով իր ազատ կեանքի երջանիկ ասպարէզները, իր ազատ կեանքի երջանիկ ասպարէզները, Անձնապէս Գիշեր, Անքայտ ծաղիկը, Անձնապէս Մեղմ խօսեցէք, Ներում, Ուստական կանքերը, Եղիցի, Սեմակիս մէջ, Խօսք ընդ սրտի, Անքայտի կտորները, որոնք գեղեցկագոյններն ալ կը կազմեն իր տաղաշարքին, որոնց մէջ արտայայտութիւնն առնելով զուտ ենթակայական շնչու և հանդամանք, կը խորանայ և զգացումն ալ ուժգին վը դառնայ։ Եւ արդէն Վանատուրի բանաստեղծութեան գեղեցկութիւնը կը կայանայ զգացման մէջ, և մանաւանդ պատկերաւոր կերպով խօսելուն մէջ. պատկերները (որոնք երբեմն զժբախտարար կը կրկնուին) կու տան իր երգին հրապոյր, թեթեւութիւն, քնքշութիւն. արդէն բանաստեղծութիւնն ալ պատկերաւոր խօսակցութիւն մ'ըլլալու է ինքնին, հեռու սովորական բանաձեւերէն, որպէսզի աղբէ մտքին, աղբէ մանաւանդ սրտին։ Վանատուր կը խօսի սրտին հետ. ինքը այն բանաստեղծներէն է որ կը մըտածեն պատկերներով՝ և ոչ թէ զաղափարներով, զինքը դրաւողը ոչ թէ անմիջական կերպով մեծ ու փայլուն գաղափարի մը ոյժն է, այլ պատկերը՝ որուն արտայայտութեան համար ան ուրիշներու պէս բառի տառապանքը չունի, որովհետեւ չի մտածեր բառերով, և բառերու վրայ թափուած տքնութենէ մը դուրս չեն գար իր երգերը, այլ բնական ու ինքնաբերական այս կէտը որ առաւելութիւն մըն է անտարակոյս, չի մղեր զինքը մանրակրկիտ ու բժանդի յղիող մը ըլլալու, ինչպէս էր Վարուժան (որուն «Ազօրիքը» Հացին Երգը հատորիկին՝ եղած է տառապալին ծնունդ մը յետ 7-8 վերամշակումներու), և իր երգերը՝ բխած սրտէն ու մտապատկերներէն՝ կը թուին արդէն իրենց յղացքով անթերի և անհրապելի։

Վանատուրի մէջ բանաստեղծը երբեմն ժողովրդական ներշնչումներու (մօթիֆներու), երբեմն բարոյախօսական, երբեմն աղօթական բնոյթով, երբեմն աշուղական՝ Սայեաթ-Նովայի շունչին և եղանակին նմանութեան կը ձգտի, ինչպէս Կ'ուզէի ես (Ա. բաժնին մէջ), ուր «Յոգնած եմ ես սիրոյ աղբիւր երթալէն», «Յոգնած եմ ես ողբ, հառաչանք լրտէլէն», «Յոգնած եմ ես երգել զրկանքն հիւղերուն» են. կը ցուցնէ։

Վանատուր մեր արդի շարք մը բանաստեղծներից է։